

СТАН ГОТОВНОСТІ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДО ПРОТИДІЇ РЕАЛЬНИМ І ПОТЕНЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ ВИКЛИКІВ

Валентина Радкевич ¹, Людмила Єршова ²

¹ доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9233-5718>, e-mail: mrs.radkevich@gmail.com

² доктор педагогічних наук, доцент, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-2346-5842>, e-mail: yershova67@ukr.net

Реферат:

Актуальність статті зумовлюється необхідністю обґрунтування викликів і проблем, що стримують процеси модернізації вітчизняної професійної освіти та можуть становити загрозу національній безпеці й національним інтересам України.

Мета: визначити основні зовнішні і внутрішні виклики для системи професійної освіти України, проаналізувати виявлені проблеми, визначити ступінь їх впливовості на систему вітчизняної професійної освіти, обґрунтувати шляхи їх подолання.

Методи: аналіз наукових та інших джерел – для виявлення зовнішніх і внутрішніх викликів системи професійної освіти; експертне оцінювання – для ранжування виявлених викликів, визначення їх впливовості на систему вітчизняної професійної освіти та небезпеки для національних інтересів України; систематизація та узагальнення – для обґрунтування шляхів подолання означених проблем.

Результати: на основі аналізу сучасних законодавчих і нормативно-правових джерел, матеріалів і рекомендацій міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, вебінарів, публікацій у фахових друкованих та електронних виданнях сформовано перелік зовнішніх і внутрішніх викликів для системи професійної освіти України; обґрунтовано детерміновані ними проблеми; визначено ступінь їх впливовості на систему вітчизняної професійної освіти; сформульовано пропозиції щодо їх вирішення.

Висновки: виокремлено зовнішні виклики (трансформація світових ринків праці, зумовлена зміною енергетичної парадигми, запровадженням раціональних моделей споживання і виробництва, активізацією «зеленої політики»; перехід розвинених країн світу на новий технологічний уклад і цифрову економіку; інформаційна війна проти України; кадровий дефіцит на зарубіжних ринках праці і зумовлена ним потужна трудова міграція з України) та внутрішні (запит суспільства та економіки на систему професійної освіти нової якості; високий рівень безробіття, дефіцит конкурентоспроможних кваліфікованих робітників на вітчизняних ринках праці); на основі методу експертного оцінювання встановлено проблеми, що в умовах гібридної війни можуть становити найбільшу загрозу для національних інтересів України (низька якість професійної підготовки педагогів закладів професійної освіти; не-достатнє забезпечення освітніми програмами підготовки майбутніх фахівців розвитку критичності мислення сучасної молоді; недостатній рівень розвитку цифрової культури і цифрової компетентності педагогів та учнів закладів професійної освіти), її економічної безпеки (невідповідність якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників вимогам сучасних роботодавців, недостатня сформованість підприємницької, кар'єрної, самоосвітньої компетентностей випускників; низький рівень профорієнтаційної роботи; низькі темпи впровадження дуальної освіти; недосконала система управління закладами професійної освіти), а також

екологічної та енергетичної незалежності (низький рівень енергозберезувальної та екологічної компетентностей випускників закладів професійної освіти, низька мотивація партнерів до участі в модернізації професійної освіти).

Ключові слова: професійна освіта, зовнішні і внутрішні виклики, інформаційна війна, компетентності, освітня політика.

Вступ. XXI століття додало українській системі професійної освіти, як і системі освіти в цілому, багато нових зовнішніх і внутрішніх викликів, якісний аналіз яких та своєчасне реагування на виявлені проблеми можуть мати стратегічне значення не лише для забезпечення ефективності всіх компонентів освітньої системи але й для захисту національних інтересів, кадрової, інформаційної, економічної, екологічної, енергетичної безпеки України.

Джерела. Пріоритетними напрямками розвитку освіти в Україні в умовах гібридної війни є якісна освіта та громадянське, національно- і військово-патріотичне виховання. Ці ідеї були відображені в численних документах, серед яких: «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 рр., Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 рр., «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» (2016) тощо.

Мета – визначити основні зовнішні і внутрішні виклики для системи професійної освіти України, проаналізувати виявлені ними проблеми, визначити ступінь їх впливовості на систему вітчизняної професійної освіти та рівень небезпеки для національних інтересів України, обґрунтувати шляхи їх подолання.

Методи: аналізу наукових та інших джерел – для виявлення зовнішніх і внутрішніх викликів системи професійної освіти; експертного оцінювання – для ранжування виявлених викликів, визначення їх впливовості на систему вітчизняної професійної освіти та рівень небезпеки для національних інтересів України; систематизації та узагальнення – для обґрунтування шляхів подолання означених проблем.

Результати та обговорення. На основі аналізу сучасних законодавчих і нормативно-правових джерел, матеріалів і рекомендацій міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, вебінарів, публікацій у фахових друкованих та електронних виданнях

тощо було сформовано перелік внутрішніх і зовнішніх викликів, проведено експертне оцінювання їх значущості, обґрунтовано детерміновані ними проблеми і сформульовано пропозиції щодо їх вирішення. Виокремлено низку викликів: зовнішніх (трансформація світових ринків праці, зумовлена зміною енергетичної парадигми, запровадженням раціональних моделей споживання і виробництва, активізацією «зеленої політики»; перехід на новий технологічний уклад і цифрову економіку; інформаційна війна проти України; кадровий дефіцит на зарубіжних ринках праці і зумовлена ним потужна трудова міграція з України) та внутрішніх (запит суспільства та економіки на систему професійної освіти нової якості; високий рівень безробіття, дефіцит конкурентоспроможних кваліфікованих робітників на вітчизняних ринках праці).

З метою оцінювання вагомості викликів, що постали перед сучасною професійною освітою України, було проведено *експертне опитування 25 стейкхолдерів професійної освіти* – науковців, науково-педагогічних, педагогічних працівників із досвідом роботи в системі професійної та фахової передвищої освіти, представників громадських та професійних об'єднань, діяльність яких певною мірою пов'язана з професійною підготовкою майбутніх кваліфікованих робітників. За результатами проведеного експертного оцінювання встановлено проблеми, що в умовах гібридної війни можуть становити найбільшу загрозу для національних інтересів України (низька якість професійної підготовки педагогів закладів професійної освіти; недостатнє забезпечення освітніми програмами розвитку критичності мислення сучасної молоді; недостатній рівень розвитку цифрової культури і цифрової компетентності педагогів та учнів закладів професійної освіти), її економічної безпеки (невідповідність якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників вимогам сучасних роботодавців, недостатня сформованість підприємницької, кар'єрної, самоосвітньої компетентностей випускників; низький рівень профорієнтаційної роботи; низькі темпи впровадження дуальної освіти; недосконала система управління закладами професійної освіти), а також екологічної та

енергетичної незалежності (низький рівень енергозберезувальної та екологічної компетентностей випускників закладів професійної освіти, низька мотивація партнерів до участі в модернізації професійної освіти).

Запит суспільства та економіки на систему професійної освіти нової якості виявив низку проблем, серед яких: повільні темпи її модернізації, кількісні і якісні зміни контингенту здобувачів професійної освіти, критичний стан мережі закладів професійної освіти, недосконала система управління ними, низькі темпи впровадження дуальної форми здобуття освіти, недосконала мотивація соціальних партнерів до участі в модернізації професійної освіти, недостатня якість професійної підготовки педагогів закладів професійної освіти, низька престижність вітчизняної професійної освіти.

Повільні темпи модернізації професійної освіти зумовлені низкою проблем юридичного характеру (Кремень, 2021, с. 78), що стримують процеси децентралізації управління закладами професійної освіти (зокрема на передачу їх у комунальну форму власності), розширення автономії закладів професійної освіти, розвиток державно-приватного партнерства, запровадження дуальної форми здобуття освіти, відкриття навчально-практичних центрів, кваліфікаційних центрів тощо. Прийняті в Україні Закони «Про освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про повну загальну середню освіту» не вирішують нагальних проблем професійної освіти, стримуючи процес її розвитку.

З огляду на визначену проблему, можна окреслити низку першочергових завдань для її подолання, а саме: ухвалення Закону України «Про професійну освіту», оновлення нормативно-правової бази професійної освіти відповідно до сучасного законодавства, розроблення стандартів оцінювання професійних кваліфікацій на основі Європейської системи перезарахування кредитів у сфері професійної освіти (ECVET).

Критичний стан мережі закладів професійної освіти (Державна служба статистики України. Професійна (професійно-технічна освіта, 2020) зумовлений зменшенням майже вдвічі їх кількості (з 1285 у 1991 р. до 711 у 2020 р.). Зменшення закладів пояснюється також оптимізацією їх мережі, що полягає в об'єднанні малокомплектних закладів з метою їх укрупнення. Це має сприяти підвищенню якості матеріально-технічної бази та освітнього середовища. Водночас скорочення мережі закладів професійної освіти

створює ризик обмеження доступу багатьох випускників шкіл до навчання через віддалене розташування укрупнених освітніх установ.

Вирішення даної проблеми потребує здійснення цілого переліку важливих завдань. Насамперед необхідно вдосконалити механізми оптимізації мережі закладів професійної освіти. Цього можна досягнути завдяки: укрупненню закладів освіти на основі об'єднання малокомплектних; створенню професійних коледжів і навчально-практичних центрів галузевого спрямування із застосуванням новітніх виробничих технологій; розгортанню мережі кваліфікаційних центрів, центрів кар'єри і центрів професійної досконалості.

Потрібно розробити типові положення про створення нових освітніх інституцій на засадах партнерства з роботодавцями (бізнес-інкубатори, освітньо-виробничі кластери, технопарки тощо).

Доцільно надати провідним закладам професійної освіти статус Центрів професійної досконалості, що забезпечуватимуть здобуття молоддю й дорослими якісної професійної освіти та професійних кваліфікацій у відповідності з потребами промисловості 4.0.

Важливо створювати умови для залучення інвестицій соціальних партнерів у розвиток навчально-практичних центрів закладів професійної освіти (за галузевим спрямуванням) та розширювати функції навчально-практичних центрів закладів професійної освіти щодо здобуття особами часткових кваліфікацій (за короткостроковими програмами).

Кількісні і якісні зміни контингенту учнів закладів професійної освіти (МОН України. Професійна освіта, 2020) виражаються у зменшенні більш ніж у два з половиною рази контингенту учнів (з 648 тис. у 1991 р. до 247 тис. у 2020 р.). У 284 закладах освіти контингент здобувачів менше 300 осіб, досі функціонує 35 малокомплектних закладів (до 100 осіб). У 2020 р. здобуття професійної (професійно-технічної) освіти обрали лише 23 % випускників, які здобули повну загальну середню освіту. Це зазвичай пояснюється демографічною кризою і зменшенням населення України на 10 млн осіб (з 51,8 млн у 1991 р. до 41,6 у 2021 р.). Водночас тривалий час відбувалося не обґрунтоване потребами ринку праці зростання числа закладів вищої освіти (з 149 до 281), що спричинило скорочення контингенту закладів професійної освіти. Таким чином, виник дефіцит кваліфікованих робітників і, від-

повідно, підвищений попит населення на робітничі професії (у 2021 р. на одне робоче місце було до трьох претендентів). Заклади вищої освіти випускали фахівців, не затребуваних ринком праці, що змусило випускників вишів виходити на ринок робітничих професій (як свідчать популярні сайти пошуку роботи, у 2020 р. на робочі місця за робітничими спеціальностями претендувало 48,7 % осіб із вищою освітою і 5,7 % – з незавершеною вищою освітою). Такі кількісні процеси детермінували якісні зміни контингенту закладів професійної освіти. За результатами глибинних інтерв'ю, що проводилися у 2020 р. Німецьким товариством з міжнародної співпраці (GIZ) за підтримки програми EU4Skill з метою планування і реалізації загальнодержавної кампанії МОН України з реформування професійної освіти, було виявлено існування в суспільстві негативного стереотипу про переважання в закладах професійної освіти малоосвічених учнів з низьким рівнем успішності. Натомість, наприклад, у Німеччині навіть для здобуття інженерних спеціальностей обов'язковим є опанування робітничими кваліфікаціями, що свідчить про високу престижність професійної освіти та її підтримку з боку держави.

Для подолання цієї проблеми необхідно вирішити щонайменше два важливих завдання: забезпечити оптимальне співвідношення кількості закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти з урахуванням потреб економіки держави й регіонів; оптимізувати мережу закладів вищої освіти (наприклад, створити в кожній області (або регіоні) на базі існуючих державних закладів вищої освіти по одному національному університету, який би враховував потреби регіональних ринків праці, готував фахівців за всіма актуальними напрямками, мав тісні зв'язки з усіма закладами професійної та фахової передвищої освіти області/регіону). Це сприятиме забезпеченню наступності всіх рівнів освіти (від професійної – до вищої); скороченню управлінських штатів; усуненню дублювання багатьох спеціальностей та їх викладання у непрофільних закладах вищої освіти; зростанню числа випускників загальноосвітніх шкіл, готових розвивати свою професійну кар'єру, починаючи з опанування робітничою професією тощо.

Недосконала система управління закладами професійної освіти також є потужним фактором, що стримує процеси модернізації вітчизняної професійної освіти (Кремень, 2021, с. 80). Деце-

нтралізація управління активізувала передачу закладів професійної освіти з державної форми власності до комунальної. З одного боку, цей процес враховує галузеві й регіональні особливості ринку праці, сприяє покращенню фінансування й модернізації матеріально-технічної бази та залученню різних стейкхолдерів до формування змісту та якості професійної освіти. Водночас у системі професійної освіти досі законодавчо не закріплені сучасні підходи і принципи управління, процеси автономії закладів освіти, механізми державно-приватного партнерства, джерела фінансування й мотивування педагогів до професійного розвитку і саморозвитку, а роботодавців – до активного включення у модернізацію системи професійної освіти тощо.

Удосконалення існуючої системи управління закладами професійної освіти залежить від успішної реалізації низки завдань, а саме: оновлення нормативно-правового й навчально-методичного забезпечення управління професійною освітою за інституційною та дуальною формами; розроблення механізмів розвитку державно-приватного партнерства шляхом створення інноваційних структур (кластерів, кампусів професій і кваліфікацій, хабів, технопарків тощо); упровадження механізмів мотивації роботодавців до участі в освітньому процесі; розширення ролі та функцій регіональних рад професійної освіти; створення незалежних дорадчо-консультативних органів управління закладами освіти на засадах державно-приватного партнерства (дорадчих комітетів, наглядових рад, консультативних рад зі спеціальностей); застосування принципів функціонування державно регульованої моделі професійної освіти і навчання у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників за професіями/спеціальностями загальнодержавного значення (з можливістю використання елементів дуальної форми здобуття освіти); впровадження принципів функціонування ринково орієнтованої моделі професійної освіти у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників за професіями/спеціальностями, затребуваними регіональними ринками праці; проведення на постійній основі спільних з роботодавцями досліджень для ідентифікації професій і кваліфікацій, актуальних на ринку праці (Радкевич, & Єршова, ред., 2021).

Низькі темпи впровадження дуальної форми здобуття освіти (Кулалаєва, ред, 2019) не дають повною мірою подолати проблеми, пов'язані з якістю професійної підготовки май-

бутніх кваліфікованих робітників (МОН України. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, 2018). В Україні експеримент з впровадження елементів дуальної форми навчання в освітній процес трьох перших закладів професійної освіти (Запоріжжя, Київ, Львів) було розпочато в 2015 р. Це показало очевидні позитивні результати: було посилено зв'язки закладів освіти з роботодавцями, відчутно зменшилися витрати освітніх установ на матеріали й комунальні послуги, зросли фінансові надходження до їхніх бюджетів, підвищилася якість професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, до 97 % зріс рівень працевлаштування випускників. У 2020-2021 навчальному році елементи дуальної форми здобуття освіти вже були впроваджені у 217 закладах, де навчалася 12395 осіб. Водночас в Україні так і не вдалося запровадити дуальну освіту у вигляді, поширеному у країнах Європи. Досі, відповідно до українського законодавства, пріоритетна відповідальність за якість професійної підготовки майбутніх фахівців покладається не на роботодавців, а на освітні установи. Участь соціальних партнерів у модернізації вітчизняної професійної освіти, зокрема у запровадженні дуальної форми навчання, залишається юридично невизначеною, і тому роботодавці не мають достатньої мотивації для активного включення у розроблення та впровадження модернізаційних освітніх проєктів.

Зважаючи на доведену економічну перспективність запровадження повноцінної дуальної форми здобуття професійної освіти, необхідно привести дуальну форму здобуття освіти в Україні у відповідність до критеріїв та вимог європейської практики; розробити нормативно-правові документи для чіткого розподілу прав і обов'язків усіх суб'єктів цього процесу; обґрунтувати механізми пільгового оподаткування роботодавців, які братимуть участь у підготовці кваліфікованих фахівців.

Недостатня якість професійної підготовки педагогів закладів професійної освіти є одним із найбільш гальмівних факторів підвищення якості вітчизняної професійної освіти (Кремень, 2021, с. 79; Єршова, 2018; Радкевич, 2021). Опитування, проведені в процесі виконання наукових досліджень Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (2017-2021), показали, що педагоги закладів професійної освіти недостатньо володіють сучасними навичками: застосування інноваційних педагогічних технологій, стандартизації професійної освіти, розроблення

й використання SMART-комплексів, розвитку цифрової, правової, кар'єрної, підприємницької, енергозберезувальної, здоров'язберезувальної, самоосвітньої, громадянської та інших актуальних компетентностей (Alieksieieva at all, 2021; Пригодій та ін., 2020; Радкевич О., 2020), необхідних майбутнім педагогам для якісної підготовки кваліфікованих робітників для сучасного ринку праці.

Це потребує внесення певних змін до професійної підготовки майбутніх педагогів закладів професійної освіти, а саме: вдосконалення змісту соціогуманітарної підготовки майбутніх викладачів закладів професійної освіти з урахуванням викликів, пов'язаних з гібридною війною; забезпечення розвитку у майбутніх педагогів професійної школи технологічної та цифрової культури і навичок освітнього самоменеджменту; впровадження різних механізмів оплати освітніх послуг та стимулювання навчання педагогів (освітні ваучери, гранти, іменні стипендії тощо); визначення додаткових джерел фінансування системи професійної освіти, впровадження кращих європейських практик взаємодії закладів освіти зі стейкхолдерами, сприяння професійній та академічній мобільності педагогічних працівників.

Низька престижність професійної освіти дуже негативно позначається на темпах її модернізації. У 2020 р. німецьким товариством з міжнародної співпраці (GIZ) за підтримки програми EU4Skill було проведено серію глибинних інтерв'ю для здійснення планування та реалізації загальнодержавної кампанії МОН України з реформування системи професійної освіти. У процесі роботи фокус-груп було виявлено поширення в суспільстві стереотипу про те, що в контингенті закладів професійної освіти переважають малоосвічені учні з низькою шкільною успішністю. Було також з'ясовано, що учасники роботи цільових груп пов'язують престиж професійної освіти з перспективами, які відкривають перед випускниками здобуті ними робітничі професії. Причому переважають серед виявлених причин економічні – гідна оплата праці та перспектива відкрити власну справу. Більшість учасників глибинних інтерв'ю імідж професійної освіти оцінюють як низький. Водночас вони визнають великий потенціал професійної освіти для розвитку громад, міст і регіонів.

Для розкриття цього потенціалу потрібно розробити Національну програму популяризації професійної освіти серед молоді й дорослих; освітні програми створювати з урахуванням по-

ложень європейських принципів (багаторівневої, гнучкості, інтегрованості, наступності тощо); спростити транзит між рівнями професійної та академічної освіти; розробити короткострокові (модульні) освітні програми професійного спрямування, що уможливають накопичення кредитів та перехід на вищі рівні Національної рамки кваліфікацій; запровадити незалежне визнання професійних кваліфікацій. З метою підвищення престижності випускника закладу професійної освіти необхідно створити умови для реалізації принципу свободи вибору гідного робочого місця.

Дефіцит конкурентоспроможних кваліфікованих робітників на вітчизняних ринках праці є ще одним потужним викликом для системи професійної освіти, що виявив невідповідність якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників вимогам сучасних роботодавців. За даними Світового банку «Навички для сучасної України» (Del Carpio et al., 2018) понад 58 % опитаних працедавців зазначили, що випускники закладів освіти різних рівнів не володіють актуальними знаннями й практичними навичками, необхідними для ефективної професійної діяльності. У 108 ключових секторах української економіки чотири з десяти фірм констатують наявність значного розриву між реальними навичками робітників та очікуваннями роботодавців щодо компетентностей, необхідних для досягнення працівниками бізнес-цілей компанії (МОН України. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, 2018, сл.4). Основна причина цього вбачається в неподоланій консервативності системи професійної освіти.

З огляду на це, необхідно забезпечити вдосконалення науково-методичного супроводу організації професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників та вирішення низки інших завдань: оновлення змісту професійної освіти на основі компетентнісного підходу; розроблення освітніх програм для підготовки кваліфікованих робітників з урахуванням універсальних компетентностей, громадянських цінностей та поваги до культурного різноманіття; доповнення їх змісту дисциплінами техніко-технологічного спрямування (інтегрованими STEM-дисциплінами); установлення порогового балу для вступу до професійних коледжів (зокрема на високотехнологічні професії); розроблення Національної програми цифровізації й технологізації освітнього процесу в закладах професійної освіти; вдосконалення національної онлайн-платформи для комунікації педагогів і здобувачів освіти з

питань забезпечення якості професійної освіти; впровадження менеджменту якості (TQM) з подальшою сертифікацією на відповідність міжнародним стандартам (ISO); створення єдиної національної автоматизованої системи внутрішнього моніторингу якості професійної освіти; запровадження механізмів оцінювання якості діяльності суб'єктів (провайдерів, експертів), до повноважень яких належить зовнішній моніторинг якості професійної освіти (Радкевич, Бородієнко, & Кравець, 2021).

Ще одним потужним викликом є **високий рівень безробіття**, аналіз якого свідчить про недостатню сформованість професійної, підприємницької, кар'єрної, самоосвітньої компетентностей випускників закладів професійної освіти.

За результатами аналітичного звіту «Ставлення до профтехосвіти та її реформи в Україні» (2020) критеріями успішності випускника закладу професійної освіти є матеріальне благополуччя (високий заробіток), моральне задоволення від роботи, відкриття власної справи, працевлаштування і зайнятість у своїй країні (а не за кордоном). Серед основних факторів його життєвого успіху опитані учасники цільових груп називають активність, ініціативність, бажання самореалізуватися, здатність програмувати своє життя, уміння раціонально використовувати час тощо. Водночас, як показують результати опитувань, проведених Інститутом професійно-технічної освіти НАПН України в межах експериментів всеукраїнського рівня з розвитку готовності молоді до підприємницької діяльності (2018-2021), переважна більшість учнів визнає недостатню розвиненість у себе означених особистісних якостей. За даними GIZ, роботодавці дуже негативно оцінюють здатність сучасної професійної освіти швидко реагувати на запити суспільства, оскільки неспроможні якісно сформувати у майбутніх кваліфікованих робітників м'які навички, що засвідчує актуальність проблеми формування в учнів soft-skills, необхідних для самозайнятості, відкриття і ведення власної справи.

Для розвитку у майбутніх кваліфікованих робітників підприємницької, кар'єрної, самоосвітньої та інших компетентностей, необхідних для відкриття і ведення власної справи, має бути реалізована низка взаємопов'язаних завдань:

- розроблення навчальної програми «Основи підприємництва» з модулями «Інноваційне підприємництво», «Молодіжне підприємництво», «Соціальне підприємництво», «Самоменеджмент» тощо та їх запровадження в усі заклади професійної освіти;

- забезпечення нормативно-правового врегулювання та належного фінансування діяльності в закладах професійної освіти центрів кар'єри (введення штатного структурного підрозділу з посадою кар'єрного радника, з підпорядкуванням йому училищних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, вихователів гуртожитків; віднесення до функцій центру кар'єри системного збирання інформації щодо кар'єрного шляху випускників; запровадження в центрах кар'єри навчальних курсів і факультативів із розвитку молодіжного підприємництва);

- сприяння створенню в закладах освіти бізнес-центрів відповідно до профілю підготовки майбутніх фахівців;

- розроблення програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань консультивання з професійної кар'єри та освітнього консалтингу;

- створення в закладах професійної освіти кваліфікаційних центрів для підтвердження особами професійних кваліфікацій, розроблення нормативно-правової бази їхньої діяльності;

- розроблення програмного забезпечення для створення закладами професійної освіти вебсайтів з метою розміщення електронних портфоліо учнів, забезпечення їхнього кар'єрного саморозвитку та безпечної комунікації з потенційними роботодавцями;

- забезпечення використання закладами професійної освіти сучасних педагогічних інновацій з розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників.

Окрім викликів внутрішніх, вітчизняна система професійної освіти змушена також враховувати потужні зовнішні виклики: інформаційну війну проти України; кадровий дефіцит на зарубіжних ринках праці і зумовлену ним потужну трудову міграцію з України; трансформацію світових ринків праці, зумовлену зміною енергетичної парадигми, запровадженням раціональних моделей споживання і виробництва, активізацією «зеленої політики»; перехід розвинених країн світу на новий технологічний уклад і цифрову економіку.

Інформаційна війна проти України є потужною і тривалою. Вона спрямована також проти кожного її громадянина, впливаючи на систему його життєвих, професійних і громадянських цінностей, мотивацію вибору кар'єрного шляху, ставлення до професії, трудового колективу, суспільства, держави в цілому.

Цей виклик засвідчив існування дуже важливої проблеми – *недосконалу підготовку педагогів*

професійної школи до професійної діяльності в умовах гібридної війни. Причиною цього стала маргіналізація соціогуманітарної освіти України в цілому (Єршова, 2017; Єршов, 2019; Аксер, 2021). Очевидно, що за таких умов педагог закладу професійної освіти має готувати не лише професіонала, але й ефективну особистість, відповідального сім'янина та патріотичного громадянина, здатного протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам (Єршова, 2018). По суті, одним із завдань підготовки майбутніх педагогів професійної школи має стати формування їх як інтелігенції та майбутньої національної еліти країни. Однак результати соціологічного дослідження “Молодь України – 2018”, відповідно до якого було проведено оцінку та аналіз 24 форм участі молоді в житті суспільства (волонтерська діяльність, участь у діяльності інститутів громадянського суспільства й житті суспільства через Інтернет, відстоювання власної думки, мобільність, політична активність тощо) свідчать про те, що серед пріоритетних уподобань сучасних студентів багатьох закладів вищої освіти не завжди є суспільно-політичні газети, журнали й телепередачі, ініціатива в організації важливих суспільних, громадянських, патріотичних акцій (якщо така ініціатива й виявляється, то стимулом її здебільшого є не заклад освіти, а зовнішні інституції).

Відтак, потрібно визнати державотвірну роль соціогуманітарної освіти (Аксер, 2021), й забезпечити якісну підготовку майбутніх викладачів закладів професійної освіти до розвитку в учнів громадянської компетентності (Єршова, 2017; 2018). Це потребує перегляду змісту освітніх програм з підготовки майбутніх викладачів для системи професійної освіти, розроблення й поширення відповідних методичних посібників і рекомендацій, включення питань громадянської освіти й виховання до змісту курсів підвищення кваліфікації педагогів професійної школи.

Ще однією важливою проблемою, що виявлена гібридною війною, в яку втягнуто Україну, є виникнення негативної тенденції *стримування розвитку критичності мислення сучасної молоді*. Попри те, що критичність мислення є однією з найбільш визнаних у сучасному цивілізованому світі ключових компетентностей, у вітчизняних закладах освіти розвитку даної навички не надається належної уваги (Єршов, 2021). Наприклад, у багатьох закладах вищої освіти дисципліну «Культурологія», що давала студентам змогу представити українську культуру в контексті світової, замінено більш вузьким курсом «Історія української культури». У той час, коли

світ стоїть перед загрозою стрімкого поширення релігійного екстремізму й тероризму, українські студенти не завжди мають можливість вивчати релігієзнавство. Цілу низку соціогуманітарних наук виставлено на так званий «вільний вибір» студента, якого де-факто у переважній більшості закладів не існує. Наприклад, у такий «список» в умовах гібридної війни потрапила політологія – основна дисципліна, покликана пояснити студенту сутність політичної системи, влади й держави, навчити аналізувати форми й методи діяльності суб'єктів політики, сприяти розумінню проблем глобальної політики. Таким чином, заклади вищої освіти, де готуються педагоги для системи професійної освіти, по суті не дають випускникам системних знань, необхідних для свідомої участі в суспільному і політичному житті країни або в національних референдумах, через які вирішуються доленосні питання державотворення (Єршова, 2017). Відтак учні закладів професійної освіти не мають змоги отримати системну і якісну громадянську освіту, оскільки цьому не сприяють ані освітні програми, ані приклад педагогів професійної школи.

Зняти гостроту названої проблеми можна, вирішивши низку завдань, а саме:

- забезпечити моніторинг якості соціогуманітарної освіти студентів закладів вищої освіти (відповідно до вимог Р.1., п.1. Закону України «Про освіту», де зазначено, що автономія закладу вищої освіти передбачає не лише самостійність і незалежність, але й відповідальність закладу у прийнятті своїх рішень);

- виробити дієві механізми надання випускнику закладу вищої освіти повного циклу знань про людину й суспільство, як того вимагає освітнє законодавство України, де вища освіта передбачає набуття такої системи компетентностей, яка б включала не лише професійно важливі знання, уміння й навички, але й світоглядні та громадянські якості, морально-етичні цінності (ЗУ «Про вищу освіту», Р.2., п.5);

- на законодавчому рівні визначити роль і місце соціогуманітарної освіти в професійній підготовці майбутніх фахівців в умовах гібридної війни.

Низький рівень громадянської компетентності педагогів зумовлює так само *низький рівень розвитку громадянської компетентності учнів закладів професійної освіти та їх здатності протистояти викликам інформаційної війни*. У закладах професійної освіти реалізація виховних і розвивальних цілей уроку здебільшого витісняється навчальними завданнями. Громадянське та

патріотичне виховання учнів де-факто здійснюється за рахунок позаурочної діяльності. При цьому в закладах професійної освіти існує потреба в підручниках і посібниках з громадянської освіти; методичних рекомендаціях і методичних посібниках для класних керівників з питань громадянського, військово-патріотичного, економічного виховання, інформаційної безпеки тощо.

Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити фахову експертизу підручників і навчальних посібників соціогуманітарного циклу з урахуванням зовнішніх і внутрішніх викликів та якісний науково-методичний супровід роботи класних керівників з учнівською молоддю в умовах гібридної війни.

Кадровий дефіцит на зарубіжних ринках праці і зумовлена ним потужна трудова міграція з України стали важливим викликом для системи професійної освіти і непересічною загрозою для економічних і національних інтересів держави.

Однією з причин цього явища є *низький рівень профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю*. За даними Інституту освітньої аналітики (2020), незадовільна профорієнтаційна робота в закладах загальної середньої освіти зумовлює диспропорційність вступу випускників до закладів професійної (20%) та фахової передвищої і вищої освіти (80%), а також високий рівень безробіття та трудової міграції українців за кордон. Для ознайомлення учнів з майбутніми професіями традиційно використовують інформаційні стенди (83,5%) та ознайомчо-роздаткові матеріали (82%). Лише п'ята частина опитаних закладів освіти (20,09%) використовує у профорієнтаційній роботі можливості сучасних інформаційних технологій, створюючи на своїх сайтах відповідні сторінки. Ліва частина (90,6%) охоплених моніторинговим дослідженням закладів освіти не має сучасних комп'ютерних програм профорієнтаційного змісту. У багатьох закладах (51,5%) профорієнтаційні заходи відбуваються лише кілька разів на рік, а у 18,0% закладів – не проводяться взагалі. У більшості шкіл (80,6%) відсутні Центри кар'єри, а там, де вони є, профорієнтація проходить зазвичай у формі зустрічей з представниками центрів зайнятості.

З огляду на ситуацію, що склалася, доцільно: передбачити кошти на проведення представниками закладів професійної освіти реальної профорієнтаційної кампанії серед учнів закладів загальної середньої освіти; розробити спеціальне програмне забезпечення для здійснення закладами освіти ефективної профорієнтаційної діяльності.

Трансформація світових ринків праці, зумовлена зміною енергетичної парадигми, запровадженням раціональних моделей споживання і виробництва, активізацією «зеленої політики», стала ще одним викликом для системи професійної освіти України. Цей виклик виявив проблему *низького рівня енергозберезувальної та екологічної компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників*, що опосередковано впливають на екологічну та енергетичну безпеку країни. Без належного формування у громадян країни цих компетентностей неможливо досягти сталого енергозбереження на основі впровадження інноваційних технологій, підвищення енергоефективності економіки, раціонального освоєння та ефективного використання природних ресурсів.

Відтак потрібно: впровадити в усі заклади професійної освіти розроблений Інститутом професійної освіти навчальний курс «*Основи енергоефективності*» (Радкевич та ін., 2009); поширити в системі професійної освіти результати експериментів всеукраїнського рівня «*Формування енергоефективної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю на основі проєктних технологій*» (Наказ МОН України № 666 від 13.06.2016) та «*Професійна підготовка кваліфікованих робітників для сфери обслуговування відновлювальних систем сонячної і теплової енергетики*» (Наказ МОН України № 1141 від 19.10.2018); забезпечити в закладах вищої освіти розвиток екологічної компетентності майбутніх викладачів закладів професійної освіти для цілеспрямованого розвитку ними екологічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Перехід країн Європейського Союзу на новий технологічний уклад і цифрову економіку став індикатором *низького рівня компетентності викладачів вітчизняних закладів професійної освіти із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників* (Радкевич та ін., 2018; Пригодій та ін., 2020).

Виявлено існування проблеми відсутності в закладах освіти організаційно-методичних матеріалів (теоретичних, практичних, тестових), які би базувалися на принципах інтерактивності, адаптивності й відкритості та забезпечували належну якість аудиторної і самостійної роботи учнів як майбутніх кваліфікованих робітників цифрового суспільства. З'ясовано, що в закладах професійної освіти є потреба у використанні цифрових технологій для професійної підготовки

майбутніх кваліфікованих робітників (презентування навчального матеріалу; підготовки дидактичних навчальних матеріалів; розроблення електронних навчальних матеріалів; проведення контролю та діагностики; корекції розвитку здобувачів освіти; прогнозування розвитку (побудови освітньої траєкторії) здобувачів освіти; управління навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів освіти; систематизації та узагальнення інформації (формування портфоліо) про здобувачів освіти; організації документообігу тощо). Потребують удосконалення: методика вибору цифрових технологій для підготовки майбутніх кваліфікованих робітників; критерії, показники та рівні компетентності педагогічних працівників до застосування цифрових технологій у професійній підготовці здобувачів професійної освіти. На регіональному рівні є потреба в забезпеченні реалізації якісного інформаційно-освітнього середовища закладів загальної середньої та професійної освіти.

Для подолання цього виклику на загальнодержавному та галузевому рівнях доцільно: розробити і впровадити нормативно-правові документи, що регламентують діяльність у сфері інформаційно-освітнього середовища професійної освіти, насамперед – включити до Закону України «Про професійну освіту» положення щодо державного сприяння розвитку інформаційної культури особистості на всіх інституційних рівнях (Розділ VII, Стаття 42, п.4, п.7); створити всеукраїнську мережу обміну інноваційним досвідом у сфері консультування з розроблення електронних освітніх ресурсів (на базі регіональних мереж). На регіональному рівні: створити регіональні мережі обміну інноваційним досвідом у сфері консультування з розроблення електронних освітніх ресурсів; забезпечити фінансове та методичне сприяння створенню в закладах освіти Інтернет-ресурсів для реалізації консультування з проєктування й розвитку інформаційно-освітнього середовища. На інституційному рівні: впровадити в закладах професійної освіти методику розроблення й використання SMART-комплексів навчальних дисциплін.

Висновки. На основі аналізу сучасних законодавчих і нормативно-правових документів, матеріалів і рекомендацій міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, вебінарів, публікацій у фахових друкованих та електронних виданнях було сформовано перелік зовнішніх і внутрішніх викликів для системи професійної освіти України; обгру-

нтовано детерміновані ними проблеми; визначено ступінь їх впливовості на систему вітчизняної професійної освіти; сформульовано пропозиції щодо їх вирішення.

Зовнішніми викликами для системи професійної освіти є трансформація світових ринків праці, зумовлена зміною енергетичної парадигми, запровадженням раціональних моделей споживання і виробництва, активізацією «зеленої політики»; перехід розвинених країн світу на новий технологічний уклад і цифрову економіку; інформаційна війна проти України; кадровий дефіцит на зарубіжних ринках праці й зумовлена ним потужна трудова міграція з України. До основних внутрішніх викликів варто віднести: запит суспільства та економіки на систему професійної освіти нової якості; високий рівень безробіття, дефіцит конкурентоспроможних кваліфікованих робітників на вітчизняних ринках праці.

За результатами проведеного експертного оцінювання встановлено проблеми, що в умовах гібридної війни становлять найбільшу загрозу

для національних інтересів України (низька якість професійної підготовки педагогів закладів професійної освіти; недостатнє забезпечення освітніми програмами розвитку критичності мислення сучасної молоді; недостатній рівень розвитку правової і цифрової культури й відповідних компетентностей педагогів та учнів закладів професійної освіти), її економічної безпеки (невідповідність якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників вимогам сучасних роботодавців, недостатня сформованість підприємницької, кар'єрної, самоосвітньої компетентностей випускників; низький рівень профорієнтаційної роботи; низькі темпи впровадження дуальної освіти; недосконала система управління закладами професійної освіти), а також екологічної та енергетичної незалежності (низький рівень енергозбережувальної та екологічної компетентностей випускників закладів професійної освіти, низька мотивація соціальних партнерів до участі в модернізації професійної освіти).

Список посилань

Aliexsieieva, S., Yershova, L., Kravets, S., Lapshyna, O. & Odnoroh, H. (2021). Self-education and self-management to develop entrepreneurship competence in future professionals. In V. Hamaniuk, S. Semerikov & Yu. Shramko (Eds.), *SHS Web of Conferences*, Vol. 104, 03002. *Second International Conference on History, Theory and Methodology of Learning (ICHTML 2021)*. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403002>

Del Carpio, Ximena, Olga Kupets, Noël Muller, and Anna Olefir. 2017. *Skills for a Modern Ukraine. Overview booklet*. World Bank, Washington, DC. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. Доступно: <http://documents1.worldbank.org/curated/pt/808141497006924267/text/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.txt>

Kulalaieva, N. (2021). Road map for employers on the introduction of a dual form of education. *Professional Pedagogics*, 2 (23), 5-11. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21.5-11>

Radkevych, V. (2021). Modernization of professional (vocational) education in accordance with the needs of society and the requirements of the labour market. *Professional Pedagogics*, 2 (23), 104-113 <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.104-113>

<https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21> Radkevych, V., Borodiyenko, O., Kruchek, V., & Radkevych, V. (2020). Results of analysis of national survey on current governance in vocational teachers' education in Ukraine. *Professional Pedagogics*, 2 (21), 69-82. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21>

Radkevych, V., Borodiyenko, O., Kruchek, B., & Radkevych, O. (2021). Content and structure of web-platform "Partner space "015". *Professional Pedagogics*, 1(22), 213-224. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.213-224>

Аксер, Є. (2020). *Гуманітарна освіта й сучасна епоха*. Доступно: <https://ucu.edu.ua/about/istoriya-ta-fakty/inavguratsiya/yezhu-akser-gumanitarna-osvita-j-suchasna-epoha/>

Бородієнко, О. В., Радкевич, В.О., Романенко, Є. О., Дацій, О. І., Щокін, Р.Г., Мірошніченко, О. В., Колишко, Р. А., Притоманов, С. О., Короткова, Л. І. (2020). Моделі публічно-приватного партнерства у сфері професійної освіти в зарубіжному і вітчизняному досвіді. *Публічне адміністрування та національна безпека*, 5. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2020-5-5964>.

Державна служба статистики України. Професійна (професійно-технічна) освіта. Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Єршов, М.-О. (2019). Проект розвитку аксіологічної сфери майбутніх ІТ-фахівців у системі неформальної освіти. В *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: тези доповідей X міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 листопада 2019 р., м. Хмельницький*, с. 138-139.

Єршов М.-О. (2021). Свобода як тренд сучасної ІТ-освіти. *The scientific heritage*, 72 (72)/4, 24-29.

Єршова, Л. (2017). Формування особистості в негуманітарних вищих закладах освіти в умовах гібридної війни. В *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : V Всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 берез. 2017 р.)*. Хмельницький: Хмельницький нац. ун-т. URL: http://lib.iitta.gov.ua/707709/1/Konfer_HmelnytskijNU_2017_14-16.pdf

Єршова, Л. (2018). Трансформація системи цінностей учнівської і студентської молоді в контексті реформування вітчизняної професійної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 16, с. 162-168.

Інститут освітньої аналітики (2020). *Аналіз діяльності регіональних систем професійної освіти*. Доступно: http://opendata.iea.gov.ua/zpto_audit_2020

Кремень, В. Г. (Ред.) (2021) *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія (До 30-річчя незалежності України)*. Київ: КОНВІ ПРИНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
МОН України. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Доступно: <https://btsau.edu.ua/sites/default/files/Faculties/osvita/dualna/pidgotovki-fakhivtsiv-za-dualnoyu-formoyu.pdf>
МОН України. Професійна освіта. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/tag/profesiyno-tekhnichna-osvita>

Пригодій, М.А. (2021). Методичні основи розроблення SMART-комплексів для підготовки кваліфікованих робітників аграрної, будівельної та машинобудівної галузей. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3 (1), 1-8. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-2-8>

Радкевич, В. (2020). Професійна освіта і навчання в умовах сучасних викликів. Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства: матеріали III Міжнар. науково-практичної конф. (м. Київ, 29 жовтня 2020 р.). Київ: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2020. С.12-18.

Радкевич, В. (2021а). Науковий супровід забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти. *Професійна освіта*, 3, 12-13

Радкевич, В. О. (2021б). Ключові компетентності у професійному становленні особистості фахівця. В *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 25-26 листопада 2021. Хмельницький національний університет, с.41-43.*

Радкевич, В. О. (Ред.). (2021, березень 25). Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання, Матеріали XV звітної Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ: ІПТО НАПН України. *Zbirnyk_materialiv_IV_zvitnoi_konferentsii_25_03_21.pdf*

Радкевич, В. О., Бородієнко, О. В., & Кравець, С. Г. (2021) *Професійна (професійно-технічна) освіта України в контексті євроінтеграційних процесів (порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу): науково-аналітичні матеріали*. Київ: ТРОПЕА.

Радкевич, В.О., Михайличенко, А.М., & Аніщенко, В.М. (2009). *Методичні рекомендації щодо організації занять з енергоефективності*. Харків: СМІТ.

Радкевич, О. П. (2020). Теорія і практика розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: монографія. Київ: Майстер Книг. <https://doi.org/10.32835/978-617-7652-48-8/2020/400>

Переклад і транслітерація

Aliexsieieva, S., Yershova, L., Kravets, S., Lapshyna, O. & Odnoroh, H. (2021). Self-education and self-management to develop entrepreneurship competence in future professionals. In V. Hamaniuk, S. Semerikov & Yu. Shramko (Eds.), *SHS Web of Conferences*, Vol. 104, 03002. *Second International Conference on History, Theory and Methodology of Learning (ICHTML 2021)*. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403002>, [in English].

Del Carpio, Ximena, Olga Kupets, Noël Muller, and Anna Olefir. 2017. *Skills for a Modern Ukraine. Overview booklet*. World Bank, Washington, DC. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. Доступно: <http://documents1.worldbank.org/curated/pt/808141497006924267/text/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.txt>, [in English].

Kulalaieva, N. (2021). Road map for employers on the introduction of a dual form of education. *Professional Pedagogics*, 2 (23), 5-11. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21.5-11>, [in English].

Radkevych, V. (2021). Modernization of professional (vocational) education in accordance with the needs of society and the requirements of the labour market. *Professional Pedagogics*, 2 (23), 104-113 <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.104-113>, [in English].

Radkevych, V., Borodiyenko, O., Kruchek, V., & Radkevych, O. (2020). Results of analysis of national survey on current governance in vocational teachers' education in Ukraine. *Professional Pedagogics*, 2 (21), 69-82. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21>, [in English].

Radkevych, B., Borodiyenko, O., Kruchek, B., & Radkevych, O. (2021). Content and structure of web-platform "Partner space "015". *Professional Pedagogics*, 1(22), 213-224. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.213-224>, [in English].

Akser, Ye. (2020). Humanitarna osvita y suchasna epokha [Humanities education and the modern era]. Dostupno: <https://ucu.edu.ua/about/istoriya-ta-fakty/inavguratsiya/yezhy-akser-gumanitarna-osvita-j-suchasna-epoha/>, [in Ukrainian].

Borodiienko, O. V., Radkevych, V.O., Romanenko, Ye. O., Datsii, O. I., Shchokin, R. H., Miroschnychenko, O. V., Kolyshko, R. A., Prytomanov, S. O., & Korotkova, L. I. (2020). Modeli publichno-pryvatnoho partnerstva u sferi profesiinoi osvity v zarubizhnomu i vitchyznianomu dosvidi [Models of public-private partnership in the field of vocational education in foreign and domestic experience]. *Publichne administruvannya ta natsionalna bezpeka [Public administration and national security]*, 5. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2020-5-5964>, [in Ukrainian].

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. *Profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita [Professional (vocational) education]*. Dostupno: <http://www.ukrstat.gov.ua/>, [in Ukrainian].

Yershov, M.-O. (2019). Proekt rozvytku aksiolohichnoi sfery maibutnikh IT-fakhivtsiv u systemi neformalnoi osvity. V: *Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy [Professional development of personality: problems and prospects]. Tezy dopovidei Kh mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 7-8 lystopada 2019 r., m.Khmelnytskyi*. 2019. S. 138-139, [in Ukrainian].

Yershov, M.-O. (2021). Svoboda yak trend suchasnoi IT-osvity [Freedom as a trend of modern IT education]. *The scientific heritage*, 72 (72)/4, 24-29, [in Ukrainian].

Yershova, L. (2017). Formuvannia osobystosti v nehumanitarnykh vyshchyykh zakladakh osvity v umovakh hibrydnoi viiny [Formation of personality in non-humanitarian higher education institutions in the conditions of hybrid war]. V *Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykholoho-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Topical issues of theory and practice of psychological and pedagogical training of future professionals]*: V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (30-31 berez. 2017 r.). Khmelnytskyi: Khmelnytskyi nats. un-t. URL: http://lib.iitta.gov.ua/707709/1/Konfer_HmelnytskijNU_2017_14-16.pdf, [in Ukrainian].

Yershova, L. (2018). Transformatsiia systemy tsinnostei uchnivskoi i studentskoi molodi v konteksti reformuvannia vitchyznianoi profesiinoi osvity [Developing entrepreneurial competency of future qualified specialists using self-management technology]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika [Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy]*, 16, s. 162-168, [in Ukrainian].

Instytut osvitnoi analityky [Institute of Educational Analytics] (2020). *Analiz diialnosti rehionalnykh system profesiinoi osvity [Institute of Educational Analytics (2020). Analysis of the activities of regional systems of vocational education]*. Dostupno: http://opendata.iea.gov.ua/zpto_audit_2020, [in Ukrainian].

Kremen, V. H. (Red.) (2021) *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini: monohrafiia (Do 30-richchia nezalezhnosti Ukrainy) [National report on the state and prospects of education in Ukraine: monograph (To the 30th anniversary of Ukraine's independence)]*. Kyiv: KONVI PRINT. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>, [in Ukrainian].

MON Ukrainy [MES of Ukraine]. *Kontseptsiiia pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity [The concept of training specialists in the dual form of education]*. Dostupno: <https://btsau.edu.ua/sites/default/files/Faculties/osvita/dualna/pidgotovki-fakhivtsiv-za-dualnoyu-formoyu.pdf>, [in Ukrainian].

MON Ukrainy [MES of Ukraine]. *Profesiina osvita [Professional education]*. Dostupno: <https://mon.gov.ua/ua/tag/profesiyno-tekhnichna-osvita>, [in Ukrainian].

Pryhodii, M.A. (2021). Metodichni osnovy rozroblennia SMART-kompleksiv dlia pidhotovky kvalifikovanykh robotnykiv ahrarnoi, budivelnoi ta mashynobudivnoi haluzei [Methodical bases of development of SMART-complexes for preparation of skilled workers of agrarian, construction and machine-building branches]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*, 3 (1), 1-8. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-2-8>, [in Ukrainian].

Radkevych, V. (2020). Profesiina osvita i navchannia v umovakh suchasnykh vyklykiv [Professional education and training in the context of modern challenges]. V *Profesiina osvita v umovakh staloho rozvytku suspilstva: materialy III Mizhnar. naukovo-praktychnoi konf. (m. Kyiv, 29 zhovtnia 2020 r.) [Vocational education in the conditions of sustainable development of society: materials of the III International. scientific and practical conference]*. Kyiv: Instytut profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy, 2020, 12-18, [in Ukrainian].

Radkevych, V. (2021a). Naukovyi suprovid zabezpechennia yakosti profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Scientific support of quality assurance of professional (vocational) education]. *Profesiina osvita [Professional education]*, 3, 12-13, [in Ukrainian].

Radkevych, V. O. (2021b). Kliuchovi kompetentnosti u profesiinomu stanovlenni osobystosti fakhivtsia [[Key competencies in the professional development of the specialist's personality](#)]. V *Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy: materialy XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Khmelnytskyi, 25-26 lystopada 2021) [Professional development of personality: problems and prospects: materials of the XI International*

[scientific-practical conference \(Khmelnysky, November 25-26, 2021\)\]. Khmelnytskyi natsionalnyi universytet \[Khmelnysky National University\], s.41-43, \[in Ukrainian\].](#)

Radkevych, V. O. (Red.). (2021, berezen 25). *Naukovo-metodychne zabezpechennia profesiinoi osvity i navchannia, Materialy XV zvitnoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv [Scientific and methodological support of professional education and training, Proceedings of the XV reporting All-Ukrainian scientific-practical conference, Kyiv].* Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy. Zbirnyk_materialiv_IV_zvitnoi_konferentsii_25_03_21.pdf, [in Ukrainian].

Radkevych, V. O., Borodiienko, O. V., & Kravets, S. H. (2021) *Profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita Ukrainy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv (porivnialnyi analiz iz krainamy Yevropeiskoho Soiuzu): naukovo-analitychni materialy [Vocational (professional and technical) education of Ukraine in the context of European integration processes (comparative analysis with the countries of the European Union): scientific and analytical materials].* Kyiv: TROPEA, [in Ukrainian].

Radkevych, V.O., Mykhailychenko, A.M., & Anishchenko, V.M. (2009). *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii zaniat z enerhoefektyvnosti [Methodical recommendations on the organization of energy efficiency classes].* Kharkiv: SMIT, [in Ukrainian].

Radkevych, O. P. (2020). *Teoriia i praktyka rozvytku pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity: monohrafiia [Theory and practice of development of legal culture of pedagogical workers of vocational education institutions: monograph].* Kyiv: Maister Knyh, <https://doi.org/10.32835/978-617-7652-48-8/2020/400> [in Ukrainian].

STATUS OF PREPAREDNESS OF VOCATIONAL EDUCATION SYSTEM TO COUNTER REAL AND POTENTIAL THREATS TO NATIONAL SECURITY AND NATIONAL INTERESTS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EXTERNAL AND INTERNAL CHALLENGES

Valentyna Radkevych ¹, Lyudmila Yershova ²

¹ Doctor of Sciences in Education, professor, academician of the National academy of educational sciences of Ukraine, director of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-9233-5718>, e-mail: mrs.radkevich@gmail.com

² Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Deputy Director of Institute of Vocational Education of NAES of Ukraine, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-2346-5842>, e-mail: yershova67@ukr.net

Abstract

The relevance of the paper is due to the need to substantiate the challenges and problems that hinder the processes of modernization of domestic vocational education and may pose a threat to national security and national interests of Ukraine.

Purpose: to identify the main external and internal challenges for the system of vocational education in Ukraine, to analyze the identified problems, to determine the degree of their impact on the system of domestic vocational education, to substantiate the ways to overcome them.

Methods: analysis of scientific and other sources – to identify external and internal challenges of the vocational education system; expert assessment – to rank the identified challenges, to determine their impact on the system of domestic vocational education and the level of danger to the national interests of Ukraine; systematization and generalization – to substantiate the ways to overcome these problems.

Results: based on the analysis of modern legislative and regulatory sources, materials and recommendations of international and national scientific-practical conferences, seminars, webinars, publications in professional printed and electronic publications, a list of external and internal challenges for vocational education in Ukraine is formed; the problems determined by them are substantiated; the degree of their influence on the system of domestic vocational education is determined; proposals are formulated for their solution.

Conclusions: A number of challenges have been identified: the external challenges (transformation of world labor markets due to changing energy paradigm, introduction of rational models of consumption and production, intensification of "green policy"; transition of developed countries to a new technological system and digital economy; information war against Ukraine; staff shortage labor markets and the resulting strong labor migration from Ukraine) and the domestic challenges (public and economic demand for a new quality vocational education system; high unemployment, shortage of competitive skilled workers in domestic labor markets). Based on the method of expert evaluation, we have identified the problems that, in the conditions of hybrid war, may pose the greatest threat to the national interests of Ukraine (low quality of professional training of teachers of vocational education institutions; insufficient provision of educational programs for critical thinking of modern youth; teachers and students of vocational education institutions), its economic security (inconsistency of quality of training of future skilled workers to the requirements of modern employers, insufficient formation of entrepreneurial, career, self-educational competencies of graduates; low career guidance; education), as well as environmental and energy independence (low level of energy saving and environmental competence of graduates of vocational education institutions, low motivation of partners to participate in the modernization of vocational education)

Keywords: *vocational education, external and internal challenges, information warfare, competencies, educational policy.*

Стаття надійшла до редакції: 15.01.2022
Прийнято до друку: 10.02.2022